

Ministerstwo Sprawiedliwości

Sekretarz Stanu

DLPK-I.053.18.2020

Warszawa, 16 stycznia 2023 r.

Pan

Marcin Wiącek

Rzecznik Praw Obywatelskich

Szanowny Panie Rzeczniku,

w odpowiedzi na pismo z dnia 28 listopada 2022 r., II.510.1061.2019.PZ, nawiązujące do pisma z dnia 29 października 2020 r., w sprawie potrzeby rozbudowy i usprawnienia systemu środków zabezpieczających, uprzejmie przedstawiam, co następuje.

1. Przedstawiona propozycja probacyjnych środków zabezpieczających budzi kilka istotnych zastrzeżeń. Izolacyjny środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym może być orzeczony między innymi wobec sprawcy, co do którego umorzono postępowanie o czyn zabroniony popełniony w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k., a zatem wobec sprawcy, u których *tempore criminis* zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem była całkowicie zniesiona. Natomiast istotą instytucji probacyjnych, takich jak warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności i warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, jest pozytywna prognoza kryminologiczna i umożliwienie skazanemu za przestępstwo pozostawanie na wolności pod warunkiem przestrzegania porządku prawnego oraz realizacji określonych przepisami prawa i orzeczeniem sądu obowiązków. Zachowanie skazanego prowadzące do zarządzenia wykonania kary lub odwołania warunkowego zwolnienia musi mieć charakter zawiniony, wynikający z obiektywnej zdolności skazanego do kontrolowania swojego zachowania oraz dokonywania świadomych wyborów życiowych. Adaptacja instytucji probacyjnych do wykonywania detencji psychiatrycznej wobec osób o zniesionej poczytalności może zostać uznane za zaprzeczenie istoty środków probacyjnych,

których stosowanie opiera się na warunkach i okolicznościach zależnych od skazanego. Problematiczne jest także postulowane nazewnictwo i przesłanki zastosowania warunkowego zawieszenia pobytu w zakładzie psychiatrycznym oraz warunkowego zwolnienia z wykonania pobytu w zakładzie psychiatrycznym. Przyjmowanie dla środka zabezpieczającego — nie będącego karą — nazwy i konstrukcji prawnej ewidentnie wzorowanej na regulacjach odnoszących się do kar może zostać odebrane jako zaprzeczenie fundamentalnej odrębności środków zabezpieczających.

Powyższe stanowisko odnosi się również do propozycji warunkowego zwolnienia z pobytu w zakładzie psychiatrycznym oraz umieszczenia w domu pomocy społecznej orzekanych w fazie postępowania wykonawczego. W takim wypadku umieszczenie sprawcy w domu pomocy społecznej następowaloby po ziszczeniu się przesłanek do zwolnienia go z detencji, a podjęcie takiej decyzji stałoby się inną formą stosowania izolacyjnego środka zabezpieczającego. Możliwość umieszczenia sprawcy w domu pomocy społecznej nie miałyby żadnego związku z popełnionym czynem i aktualizowałyby się z momentem ustania przesłanek do dalszego pobytu w szpitalu psychiatrycznym. Tym samym pobyt w domu pomocy społecznej stałby się swoistym środkiem probacyjnym, co nie znajduje żadnego uzasadnienia.

Nie wydaje się również, aby wprowadzenie tak istotnych zmian w systemie środków zabezpieczających zostało w sposób wystarczający umotywowane. Nie można uznać, że wystarczającym uzasadnieniem dla wprowadzenia instytucji warunkowego zawieszenia wykonania pobytu w zakładzie psychiatrycznym jest stwierdzenie, że ma ono „zapobiec nadużywaniu przez organy postępowania karnego oraz sądy art. 244b § 1 k.k.”. W przedstawionej propozycji nie wyjaśniono także dlaczego w zakresie postulowanej instytucji warunkowego zwolnienia z wykonania pobytu w zakładzie psychiatrycznym nie jest wystarczający obowiązujący obecnie art. 96d § 6 k.k.

Odnosząc się do zaproponowanych szczegółowych rozwiązań należy wskazać, że trudności budzi wyznaczenie zakresu osób, do których mogłoby się odnosić warunkowe zawieszenie wykonania pobytu w szpitalu psychiatrycznym. Regulacja

taka ewidentnie nie może mieć bowiem zastosowania w wypadku sprawców, o których mowa w art. 93g § 1 k.k. W stosunku do takich sprawców pobyt w zakładzie psychiatrycznym powinien być w dalszym ciągu orzekany bezwarunkowo z uwagi na wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości. Tym samym przyjąć należy, że postulowane warunkowe orzeczenie takiego pobytu mogłoby ewentualnie nastąpić w odniesieniu do innych kategorii sprawców. Trudno jednak stwierdzić jakich, ponieważ w piśmie nie przedstawiono w tym zakresie żadnych konkretnych propozycji. Proponowana regulacja rozszerzałaby zatem możliwość orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym obejmując osoby, w stosunku do których możliwość taka nie została przewidziana w obecnym stanie prawnym.

Odnosnie do ustawowych przesłanek stosowania proponowanych instytucji z punktu widzenia gwarancji praw człowieka wątpliwe jest orzekanie warunkowego pobytu w szpitalu psychiatrycznym w sytuacji, gdy sąd jednocześnie przyjmuje, że na dzień umorzenia postępowania i zastosowania środka zabezpieczającego wystarczające jest zastosowanie jednego z ambulatoryjnych środków zabezpieczających.

Kolejna trudność wiąże się z określeniem warunków, których niespełnienie przez sprawcę spowoduje wykonanie orzeczenia. Wydaje się, że w wypadku osób chorych psychicznie jedynym realnym warunkiem byłoby zobowiązanie chorego do regularnego przyjmowania leków, czego sąd i tak nie jest w stanie skontrolować, a ponadto tak sformułowany warunek oznaczałby, że jeśli leki z jakichś powodów przestaną być skuteczne – nie będzie podstaw do wykonania pobytu w zakładzie psychiatrycznym, o ile chory rzeczywiście te leki zażywał. Również obowiązki w zakresie leczenia ambulatoryjnego były nie tylko trudne do kontrolowania, ale wykonanie orzeczenia powinno automatycznie nastąpić, gdyby sprawca nie wywiązał się z obowiązku, choć przecież mógł tego nie uczynić z wielu przyczyn, przykładowo z powodu innej choroby, wyjazdu czy chociażby braku chęci — to zaś oznaczałoby, że w zakładzie psychiatrycznym zostałaby umieszczona osoba, której stan zdrowia zupełnie tego nie uzasadnia. Istotne pogorszenie się stanu

zdrowia psychicznego, uzasadniające pobyt w zakładzie psychiatrycznym, nie może stanowić warunku adresowanego do sprawcy, ponieważ często nie jest od sprawcy zależne, co jak wskazano powyżej zaprzecza istocie środków probacyjnych. Ponadto kolejny problem polega na tym, że sąd nie ma możliwości, by na bieżąco kontrolować stan psychiczny sprawcy. Stwierdzenie, że stan psychiczny sprawcy uległ istotnemu pogorszeniu, uzasadniający pobyt w zakładzie psychiatrycznym, wymagałoby więc, co oczywiste, opinii biegłych. Zanim jednak doszłoby do przeprowadzenia badania i sporządzenia opinii, chory z zaostrzoną chorobą psychiczną przebywałby na wolności, co oznacza zwiększone (być może znacznie) ryzyko popełnienia czynu zabronionego. W konsekwencji tego zarządzenie wykonania pobytu w zakładzie psychiatrycznym byłoby zawsze opóźnione, w tym nieraz znacznie, w stosunku do punktu czasowego, w którym nastąpiło pogorszenie się stanu zdrowia chorego.

2. Propozycję dotyczącą możliwości orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym przy odroczeniu wykonania albo udzielaniu przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności, jeżeli dotychczasowe zachowanie skazanego wskazuje, że na skutek zaburzeń psychicznych zagraża on bezpośrednio własnemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób, należy ocenić negatywnie.

Obowiązujące przepisy nie przewidują możliwości, aby na etapie postępowania wykonawczego orzec po raz pierwszy izolacyjny środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym. Natomiast ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz. U. z 2022 r. poz. 1689), zgodnie z jej art. 3a, ma zastosowanie tylko do osób skazanych za czyn popełniony przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396), a uregulowany w niej środek w postaci umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniu Dysocjalnym, o charakterze cywilnoprawnym jest orzekany dopiero po wykonaniu kary pozbawienia wolności i nie zastępuje tej kary. Choroba psychiczna lub inna ciężka choroba, która uniemożliwia wykonanie kary

pozbawienia wolności, stanowi podstawę do odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności na podstawie art. 150 § 1 k.k.w. albo udzielaniu przerwy w wykonaniu takiej kary na podstawie art. 153 § 1 k.k.w. Orzeczenia izolacyjnego środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym na etapie postępowania wykonawczego nie można uznać za środek zabezpieczający stosowany w postępowaniu karnym. Środki te stosuje się w celu zapobieżeniu popełnieniu czynu zabronionego. Taki sam cel musiałby więc warunkować stosowanie środka zabezpieczającego wraz z odroczeniem wykonania kary pozbawienia wolności albo udzieleniem przerwy w wykonaniu kary pozbawienia wolności, gdyż stanowiłby on instytucję prawnokarną. Okoliczność, że ktoś zagraża własnemu życiu nie może stanowić przesłanki dla orzeczenia środka zabezpieczającego, gdyż samobójstwo nie jest w polskim prawie czynem karalnym. Przesłanki zaproponowanego środka zostały dosłownie zaczerpnięte z ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2022 r. poz. 2123), co sugerować może, że orzeczenie środka zabezpieczającego ma stanowić alternatywę w stosunku do regulacji tej ustawy. Nie ma jednak racjonalnych powodów, aby przy identycznych przesłankach wprowadzać na użytek skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności nową podstawę izolacyjnego środka zabezpieczającego, a wobec pozostałych osób wciąż stosować regulacje powołanej wyżej ustawy. Skazany bowiem, podobnie jak każdy inny obywatel, u którego stwierdzono występowanie choroby psychicznej, podlega uregulowaniom ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

3. Przedstawiony postulat, który zakłada, że tymczasowe aresztowanie wykonywane w warunkach określonych w art. 260 k.p.k. powinno być każdorazowo uchylane z chwilą wystąpienia przesłanek zawieszenia postępowania z art. 22 § 1 k.p.k., gdy oskarżony nie może brać udziału w postępowaniu z powodu choroby psychicznej, nie zasługuje na uwzględnienie. W praktyce o niemożności udziału oskarżonego w postępowaniu rozstrzyga opinia biegłych lekarzy psychiatrów. Biegli powinni również wskazać, czy i kiedy niemożność może ustać. Ocena, czy tymczasowe aresztowanie należy uchylić, czy też stosować dalej, zależy nie tylko od przewidywanego czasu trwania przeszkody, ale również od istnienia

przesłanek stosowania aresztu, w tym zwłaszcza od przesłanki wskazanej w art. 258 § 3 k.p.k. Nie ulega wątpliwości, że w takim przypadku rozwiązania przewidziane w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego mogą okazać się niewystarczające dla ochrony życia i zdrowia ludzkiego, z uwagi na zupełnie inny rygor ich stosowania. W tym miejscu należy dodatkowo wskazać, że na mocy ustawy z dnia 5 sierpnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1855) w art. 264 k.p.k. wprowadzono regulacje odnoszące się do sposobu wykonywania tymczasowego aresztowania wobec sprawców, wobec których zastosowano środek zabezpieczający w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym oraz wobec skazanych, wobec których orzeczono karę pozbawienia wolności oraz środek zabezpieczający polegający na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym. Dodatkowo należy wskazać, że art. 22 § 1 k.p.k. zasadnie nie wymienia upośledzenia umysłowego jako przesłanki zawieszenia postępowania, gdyż ma ona charakter trwały i niezmienny. Zawieszenie natomiast następuje na czas trwania przeszkody, przy założeniu, że po jej ustaniu postępowanie zostanie podjęte.

4. Odpowiedź na wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 8 kwietnia 2019 r. (IX.517.961.2018.Kwa/ED) została przedstawiona w piśmie Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2020 r. (DLPK-I.053.6.2019).

5. Postulat dotyczący nowelizacji art. 199a § 2 k.k.w., w zakresie możliwości odbywania posiedzeń sądu w zakładach psychiatrycznych, był przedmiotem analizy i dyskusji podczas prac nad ustawą z dnia 21 lutego 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. poz. 679), procedowaną w oparciu o inicjatywę senacką w związku z wykonaniem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 marca 2017 r. (sygn. akt SK 13/14, Dz. U. poz. 666), i nie zyskał akceptacji.

Z wyrazami szacunku

Marcin Warchoł

/podpisano elektronicznie/